

ВІДГУК

про дисертаційне дослідження

МИРОНЕНКО АННИ МИКОЛАЇВНИ

«Регіональні особливості музичного життя

Глухівщини ХХ століття»,

подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 025 Музичне мистецтво,

галузь знань 02 Культура і мистецтво

Регіональні дослідження є одним із пріоритетних напрямів сучасного музикознавства. Відновлені сторінки музичного літопису посутньо збагачують національну історію й засвідчують її своєрідність у межах певного територіального локусу. У контексті ж українського мистецтва як цілісної системи поглиблене вивчення окремих його осередків сприяє заповненню прогалин у знаннях про минувшину й збереженню унікального досвіду, набутого попередніми поколіннями. Саме тому дослідження музичної історії великих і малих міст України з опертям на їхнє культурне коріння на часі.

Початок ХХІ століття ознаменувався появою низки наукових праць із регіональної тематики, де специфіку територіальних локусів було осмислено в аспекті музичного життя, музичної творчості, музичного середовища тощо. Їхні автори зазвичай є мешканцями тих теренів, тож для них усвідомлення власних духовних витоків набуває особливого значення. Надихаючись любов'ю до «малої батьківщини», дослідники ревно простежують культурно-мистецькі традиції і здобутки, ретельно відшуковують забуті імена, доводячи унікальність свого регіону на тлі широкої панорами українського музичного простору.

Досвід такого історико-культурного дослідження репрезентує й дисертація Анни Мироненко, об'єктом якої є процес становлення і розвитку музичного життя Глухівщини ХХ століття як важливого складника національної культури. Відразу зазначимо, що авторці, безумовно, вдалося узагальнити мистецькі надбання тогочасного Глухова, з'ясувати їх історичні передумови та висвітлити роль територіального чинника у формуванні регіональної своєрідності. Культурно-мистецьке життя Глухівщини в роботі постає як повсякчасне прагнення творчих особистостей піднести переважно аматорське музичне мистецтво до вищого, академічного рівня, відновити традиції XVIII–XIX століть, чого досягти майже не вдається, за винятком ланки початкової музичної освіти. Відтинки часу, пов'язані з іменами Яна Ступки та Дмитра Кашуби, як і проекти «Фундації спадщини Терещенків», справляють враження епізодичних і таких, що істотно не вплинули на розвиток музичного мистецтва регіону.

Дисертація має джерелознавчий характер, тому не містить розгорнутих аналітичних студій, які б, на нашу думку, значно збагатили роботу, адже за матеріал дослідження обрано партитури, «авторські інструментовки та аранжування; авторські твори; друковані ноти... фрагменти відео- та

аудіозаписів виступів оркестру народних інструментів Глухівської ДМШ, камерного хору духовної музики, народного хору Березівського будинку культури» (с. 40).

У першому розділі дисертації, відповідно до вимог щодо написання наукових робіт, Анна Мироненко зосереджує увагу на історіографії, джерельній базі та теоретичному підґрунті дослідження. Використовуючи комплексний підхід, вона послідовно аналізує праці з історії Глухова; з краєзнавства й регіоніки; з етногенезу, синергетики, топоніміки; бібліографічні видання. На підставі наукових розвідок музикознавців із краєзнавства й регіоніки доби Незалежності здобувачка висновує, що Сумщина є малодослідженим регіоном, згадуючи лише кандидатську дисертацію Г. Локощенка «Музичне життя Сумщини (середина XVII – 80-ті роки ХХ століття, 1981) (с. 33). Проте у 2021 році було захищено докторську дисертацію І. Довжинець «Музичне середовище Сум у призмі сучасного музикознавства», де узагальнено 150-річну музичну історію міста й висвітлено окремі визначні музичні осередки Сумщини. На жаль, і зазначена робота, і численні розвідки її авторки з дотичної проблематики залишилися поза оглядом актуальних джерел і списком використаної літератури.

У підрозділі 1.3 з огляду на завдання дисертації здобувачка доречно окреслює культурно-мистецьку панораму Глухівщини початку ХХ століття. Вона вдало відтворює плин життя старовинного міста за часів Першої світової війни та подальших буремних років, позначених змінами влади, голодом, скрутою, й наголошує, що, попри тяжкі випробування, його мешканці плекали культурне життя, адже в Глухові діяли театральні осередки, Учителський інститут тощо.

Теоретичне підґрунтя дослідження, висвітлене в підрозділі 1.4, викликає певні запитання, бо концепція етногенезу російського історика-етнолога Л. Гумільова, що до неї авторка покликається як до основної праці доби Незалежності (с. 34), ґрунтується на твердженні, що український етнос виник у лоні «великоруського» в XIII – на початку XIV століття. Дисертантка також апелює до розвідок прибічників цієї теорії Н. Мосюкової (2005) та І. Стороженка (2012). Натомість у сучасній українській науці домінує концепція ранньосередньовічного україногенезу, заснована М. Грушевським («Історія України-Руси», 1898), обґрунтовуючи яку, більшість вітчизняних учених (етнологів, істориків, археологів, мовознавців, антропологів), обстоюють думку про те, що український етнос почав формуватися в V–VII століттях. Зокрема, доктор історичних наук, професор, завідувач відділу археології кам'яної доби Інституту археології НАН України Л. Залізник наголошує: «Пізнньосередньовічна концепція походження українців, росіян та білорусів є радянською версією дуже давнього імперського історичного міфу. Він суперечить нормам сучасної етнології... Неперервність розвитку на землях... України з раннього середньовіччя до нашого часу дає підстави починати національну історію... з V–VII ст.» (Походження українців очима науковців, імперських політиків та їхніх adeptів в Україні. *Українознавство*.

2018. № 1 (66). С. 8–19). Закономірно постає запитання: чому за теоретичне підґрунтя дослідження було обрано саме теорію Л. Гумільова?

Розглядаючи підрозділ 1.4, акцентуємо увагу на наступному: згідно з текстом дисертації, в Україні акматична фаза (за Л. Гумільовим, найвищий рівень у системі) добігла кінця на початку ХХ століття (с. 61), «в другій половині ХХ століття український етнос вступив у фазу надлому» (с. 60), а «нині... знаходиться у перехідному стані від надлому до фази інерції» (с. 61). Хотілося б отримати пояснення, на чому ґрунтуються ці узагальнення, адже війна з росією засвідчила небачене досі піднесення самосвідомості й утвердження української національної ідентичності.

Найбільш переконливими, на наш погляд, є другий і третій розділи дисертації. Музичну освіту Глухівщини ХХ століття (Розділ 2) репрезентує діяльність Глухівської музичної школи (2.2) та Глухівського педагогічного інституту (2.3). Цим дослідницьким студіям резонно передує історична ретроспектива (2.1), зокрема щодо справ Генеральної військової канцелярії (1750–1764), яка не лише виконувала управлінську й виконавчу функції, а й опікувалася освітньою справою, адже під її егідою відкривалися церковно-парафіяльні школи, гімназії, народні та реальні училища, пансіони для заможних містян, де значна увага приділялася співам.

Докладно досліджуючи добу кінця ХІХ – початку ХХ століть, дисертантка цілком обґрунтовано приділяє особливу увагу культуротворчій місії відомої родини добродійників і меценатів Терещенків, яка відіграла визначну роль в історії України, й окремо відзначає важливість для теперішнього Глухова культурної діяльності «Фундації спадщини Терещенків», заснованої Мішелем Терещенком. Поза всяким сумнівом, проєкти «Музичні зустрічі в Глухові», «Музика без кордонів», благодійні вечори у великому залі Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського напередодні дня Святого Миколая стали знаменними подіями в музичному житті не лише Глухова, а й столиці. В контексті цього маємо до дисертантки запитання: чи відомо їй про наукові музичні проєкти, втілені за активної підтримки М. Терещенка, до яких долучилися провідні музичні ВНЗ України, зокрема НМАУ імені П. І. Чайковського?

З огляду на історичні передумови музичного життя регіону впродовж ХХ століття дослідниця справедливо відзначає визначну роль глухівської співацької школи (1738 – кінець ХVІІІ століття), вихованці якої здобули заслужену славу далеко за межами рідного міста. Тут, беззаперечно, історичний екскурс є важливим, оскільки висвітлює роль Глухова і його культурних здобутків в історії України та сприяє усвідомленню генетичних засад подальшого тамтешнього музичного поступу, що, як слушно зауважує дисертантка, зумовили «прагнення глухівчан до творчого мистецького розвитку, який не залишився на аматорському рівні, а був відтворений у становленні професійної освіти» (с. 76).

У роботі детально викладено історію Глухівської дитячої музичної школи від заснування до сьогодення, здійснено поділ діяльності закладу на періоди, відзначено його успіхи за керівництва Д. Кашуби (1970–1995),

з'ясовано причини «занепаду» в 1995–2016 роках і схарактеризовано сучасні реалії функціонування школи мистецтв імені Максима Березовського. Дані щодо її ретельно проаналізованого викладацького складу впродовж зазначеного часу вміщено в Додатку А.

Не менш сумлінно досліджено й діяльність Глухівського учительського (з 1917 – педагогічного) інституту (з 1954 – Глухівського державного педагогічного інституту імені Сергія Сергєєва-Ценського, з 2001 – університету, з 2008 – імені Олександра Довженка, з 2009 – національного). «Мистецько-освітній процес» закладу Анна Мироненко так само поділила на етапи, що засвідчують рівень музичної освіти, а саме багаторазові ініціативи щодо створення музичного факультету, які врешті-решт залишилися не зреалізованими. Через це про музичну освіту йдеться лише в контексті функціонування кафедри музики факультету початкової освіти та студентського аматорства. Як із сумом констатує авторка, освітня політика закладу фактично відтяла «музичну освіту і поставила її в один ряд з художньою самодіяльністю» (с. 120), сьогодні ж «мистецький напрямок освіти в університеті перебуває у фазі стагнації» (с. 173). Послугуючись схемою дослідження музичної школи, здобувачка зосереджує увагу на викладацьких кадрах Глухівського педагогічного інституту, подаючи цю інформацію в підрозділі 2.3.

У третьому розділі дисертації загальну картину музичного мистецтва Глухівщини ХХ століття доповнено оглядом діяльності провідних хорових та інструментальних колективів. Дослідниця цілком обґрунтовано заглиблюється в історичні передумови розвитку хорового мистецтва краю. Вивчаючи архівні джерела, вона старанно віднаходить опосередковані докази того, що в Глухові діяла Чернігівська філія Музичного товариства імені Миколи Леонтовича, яку, за припущенням авторки, очолював Ян Ступка. Оскільки в наявних наукових джерелах такої інформації немає, вважаємо цей факт важливим здобутком дисертантки й одним зі складників наукової новизни її роботи.

За яскравий приклад продовження традицій глухівської співацької культури править діяльність Народного аматорського камерного хору духовної музики під орудою К. Кобзар, якому Анна Мироненко заслужено присвячує частину підрозділу 3.3, адже цей колектив знаний не лише на теренах Сумщини, а й за кордоном. За сприяння керівниці хору й архієпископа Луки 2006 року в Глухові було започатковано потужний Всеукраїнський фестиваль духовної музики «Глинські дзвони», який щорічно (до 2014 року) збирав виконавців і слухачів на хорове свято. На жаль, відомості про цей захід до дисертації не залучено. Розуміємо, що фестиваль виходить за часові межі дослідження, але дисертантка повсякчас апелює в роботі до минувшини і сучасності як безперервності розвитку традиції.

Маємо схвально відгукнутися про наполегливу кропітку роботу авторки з відновлення репертуарних списків хору духовної музики, що дозволила

з'ясувати засади їх формування: «опора на жанри православної музики богослужінь (піснеспіви з «Божественної літургії», церковний ужиток, Київський розспів); збереження манери хорového партесного співу (спів а сарелла); звернення до духовних творів класиків хорového співу... популяризація духовної спадщини Д. Бортнянського та М. Березовського; ... української хоровой музики» (с. 148), що має безперечну цінність у науковому й практичному сенсі. Проте, як нам видається, доречно було б здійснити інтерпретаційний аналіз виконання згаданих творів, адже записи виступів колективу доступні навіть в Інтернеті.

Підрозділ 3.4 містить інформацію про інструментальну культуру Глухівщини. З огляду на те, що цьому різновиду музичного мистецтва в дисертації відведено лише 8 сторінок, розуміємо, що інструментальне виконавство, на протигагу хоровому співу, генетично пов'язаному з Глухівщиною, не набуло там потужного розвитку. Аналізуючи діяльність оркестру народних інструментів Глухівської дитячої музичної школи як провідного колективу авторка повертається до постаті Д. Кашуби в якості керівника оркестру. Вона старанно описує інструментальний склад колективу включно з епізодичними інструментами; з'ясовує його жанрові пріоритети; систематизує репертуар, подаючи назви творів (репертуарні списки оркестру також вміщено в додатку Е). Осмислюючи наведені факти, Анна Мироненко висновує, що «оркестр народних інструментів Глухівської школи мистецтва імені Максима Березовського став вершиною інструментального мистецтва» (с. 167), але в контексті поданої інформації це звучить дещо перебільшено й провокує до запитання: в чому саме полягає новизна інструментальної культури Глухова, задекларована в назві підрозділу 3.4?

Маємо до шановної авторки ще декілька запитань:

1. Пояснить, будь ласка, як корелюють між собою наведені нижче уривки з дисертації: «якщо брати саме Глухів, то тут вже на початку ХХ століття починають простежуватись ознаки переходу від акматичної до фази надлому» (с. 59), тобто кризи, і «ХХ століття у мистецтві Глухівщини є не менш яскравий феномен, ніж оспіваний в українській культурі гетьманський період» (с. 167).
2. Аргументуйте судження про те, що на початку ХХІ століття культурні цінності занепадають, а мистецтво стає трафаретним (с. 60–61).

Зазначимо, що наведені в опонентському відгуку зауваження й запитання є переважно дискусійними й уточнювальними.

Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Анни Мироненко, вшановуємо її колосальну роботу з опрацювання архівних джерел, які складають третину списку використаної літератури. Цей правдивий інформативний матеріал дозволив здобувачці відтворити культурне життя краю впродовж ХХ століття, повернути із забуття імена митців, що докладали зусиль до розвитку музичного мистецтва Глухівщини. Учвається щира захопленість авторки темою дослідження та її шанобливе ставлення до віднайдених артефактів.

Дисертація Анни Мироненко є самостійним завершеним науковим дослідженням, його наукова новизна не підлягає сумнівам, адже вперше в українському музикознавстві об'єктом дослідження постало музичного життя Глухівщини ХХ століття. Висновки засвідчують розв'язання поставлених у роботі завдань. Анотація в лаконічній формі містить основні положення дисертації.

Роботу належно апробовано, її зміст висвітлено в 16 публікаціях, зокрема 3 – у спеціалізованих наукових виданнях, затверджених МОН України як фахові в галузі музикознавства. Основні положення дисертації оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях.

Отже, маємо всі підстави вважати, що дослідження «Регіональні особливості музичного життя Глухівщини ХХ століття» відповідає всім вимогам МОН України щодо дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 Музичне мистецтво, а його авторка Мироненко Анна Миколаївна заслуговує на присудження цього наукового ступеня.

Офіційний опонент –
доктор мистецтвознавства,
професор, професор кафедри
загального та спеціалізованого фортепіано
Харківського національного
університету мистецтв імені І. П. Котляревського

Інна ДОВЖИНЕЦЬ